

רמז לו שיתכופף אליו והניח את ידיו הרועדות על ראשו. עברו רגעים ארוכים. הנוכחים שמעו, ברכות ותפילות שופעות מפי האב ויורדות על ראש הבן. כל הברכות הכתובות בחורה, כנביאים ובכתובים, אחת לא נעדרת. „אבותיך הקדושים שלווים אותך לכסא תרכנות“, מיום, „מלאכים סוללים את הדרך לפניך, ואני אבא לנחוג אותך ולסעודך בימיני...“

אחרי הדברים האלה, חריש זמן מסושך. נשם בכבדות. רבי דניאל, פנה בברכים כושלות אל הדלת ולחש דבר מה באזני בר פרנק, מיד הופיעו זלמן ברנזי ומנדיל לכוב, ראשי החברא הקדישא. בחוץ הצטופפו מאות אנשים על יד השער ותחלונות, נרגשים ודוממים.

שנתו נעשתה שלזה יותר. רק אנשי החברא הקדישא, היו ערים בחדר הסמוך וקראו פרקי תהלים. האנשים בחוץ, נתפזרו. בבקר פתח הרבי את עיניו לרוחה, הן היו גדולות ומאירות כעיני ילד שנעור משנתו. שוב הפעם צוח שיקשרו לו את התפילין, לאחר תפלת קצרה מסרן לידי רבי דניאל באמרו: „גמרת, סיימתי תפילתי...“

„כלום רווח לרבי במקצת?“, הרהיב רבי דניאל לשאול. „שלוח ושקט, שלא ידעתי כמותם מעודי, נסוכים עלי“, אמר החולה ונעיסת קולו דמתה למנגינה ממרחקים. „דניאל...“

רבי דניאל הרכין ראשו אל המטה. „דניאל, אתמול בבקר אחרי התפלה, נתברר לי מאמר הגמרא, שחי' תמיד מוקשה לי. האם חרצה לשמוע?“ „רק אם אין הדבור מכביר על הרבי...“ „אני מתכוון למה שנאמר במסכת ברכות: רבי יוחנן בן

זכאי בכה בחליו ומששאלוהו תלמידיו על מה הוא בוכה אמר להם שתי דרכים לפני, דרך גן העדן ודרך הגיהנום. ולא יכולתי לחבין איך זה עלה על דעתו של רבי יוחנן, שמא יובילוהו בדרך הגיהנום? כעת נתפרר לי הדבר, מה ענינן של הדמעות ושל שני הדרכים. גם לי עלתה כזאת בחי, וגם אני מרגיש בפחד שתקף את רבי יוחנן. שני דרכים למלחמת ה'. לנחוג עם חבריות בחסד ובהסברת פנים, או ליסרם ולהוכיחם במקל חובלים. אני בחרתי בדרך השני, בחרתי בהתכדלות ושטירה על טהרת המחנה שלנו, רבים לא הכינו לרוחי. אמרו: הנה אפשר להצליח בהשפעה ובמקל נועם. כך אני מסביר לעצמי את דמעות רבי יוחנן...

בימי המהומות והבלהות בחר לצאת מירושלים ולהתבדל ביבנה, שם הקים את בנינו ונצרו כבכת עין. כלום לא מוטב חי, אלו נשאר בעיר וחי פועל שם בין ההמונים? יתכן, כי מחשבה זו העיקה על לבו כל ימי חייו וכרגעיו האחרונים, בכה על כך. שני דרכים ראה לפניו, וחשש, שמא הדרך בה הלך, מובילה לגיהנום, אם השני היא הנכונה...

הרבי נדם איך-אונים, מרוב מאמץ. רבי דניאל הבין כונתו ואמר לו: "רבנו הגדול, היום יודעים אנו כולנו, כי דרכו של רבי יוחנן בן זכאי היתה הנכונה והיחידה. מה חייגו היום, אלטלא יבנה?"

החולה נר מאושר כראשו, נכר חי, כי לכך התכוון. "מה נאמר שם חלאה, מה היו דבריו האחרונים של רבי יוחנן בן זכאי?"

רבי דניאל צטט: "הכינו כסא בשביל חזקיהו מלך יהודה..." "עמוד", הפסיקו החולה. "למה דוקא חזקיהו המלך? אלא שתואר בא לנחם את רבי יוחנן ולהבטיח לו כי דוקא דרכו היתה

הנכונה. גם הוא המלך חזקיהו, נהג ככה. את אלילי אביו שבר ואת מזבחותיהם הרס. חרב נעץ בבית המקדש. גם הוא נהג בתקיפות.

ומה היו התוצאות? המשיך רבי דניאל. בדקו מן ועד באר שבע ולא מצאו תנוק או תנוקה, שלא היו בקיאים בדיני מומאה וטהרה. אבל רבנו הסביר לנו גם אחרת את חופעתו של חזקיהו. הוא רעד מהתרגשות, בהכירו כי הפעם האחרונה הוא לומר תורה בפני רבו.

מה אמרתי אז?

הרבי אמר, כי על קברו של חזקיהו העמידו ישיבה. וחנו ראש הישיבה מאז, בא לבקר את רבי יוחנן בן זכאי ראש הישיבה דיבנה...

בת צחוק של אושר רחפה על שפתותיו של רבי משה.

חזקיהו, רבי יוחנן. ישיב-ה. ישיב-ה...

זו היתה המלה האחרונה שנקלטה עוד באזני השומעים. "ישיב-ה..." מלאכים שוררו מלה זו בחלל החדר, הנרות, שנדלקו בכל המנורות, רחשו אותה בלהטם, שפתי כל הנוכחים דוכבוה: "ישיב-ה".

שמש שקעה. כיום כפורים קדוש וטהור. כך נפסקו תוך קריאות "שמע" ו"ה' הוא האלקים". חיי הרבי הגדול. לפתע נחמלא כל החדר אנשים. כולם באו, אנשי חכרא קדישא, הפרנסים, חכמי העדה, התלמידים החשובים. מפי מאות איש פרצה קריאת "שמע" ארירה, ונדמה, כי שפתותיו הכחולות של הרבי, אף הם לחשוה. חשעון הגדול בעל טשקלות כבדים, צלצל שמונה פעמים ופסק מללכת.

רבי דניאל, קרע את בגדיו, יצא החוצה וקרא בקול בוכים